

İRAN'DAKİ İKİ İSTANBUL

İran coğrafyası Türklerin tarihi göç yolları üzerinde, Küçük Asya'ya girmeden evvel son duraklardan birisi olması sebebiyle 11. Yüzyıldan beri yoğun Türk nüfusun meskun olduğu bir bölgedir. Büyük Selçuklularla başlayan İran'daki Türk hâkimiyeti, Akkoyunlular ve Safevilerle devam etti. Safevi Devleti'nin 18. Yüzyılın ilk yarısında yıkılmasının ardından Afşar ve Kaçar gibi Türk hanedanlarıyla devam eden İran'daki Türk idaresi 1925'te iktidarı ele geçiren Fars asıllı Rıza Şah Pehlevi'ye kadar neredeyse kesintisiz dokuz asır sürdü. 1804'te başlayan İran-Rusya Savaşı sonucunda İran Kaçar ordusunun ardı ardına yaşadığı yenilgilerin nihayetinde imzalanan Gülistan Anlaşması ile Azerbaycan Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldı. Bugünkü Azerbaycan devletinin üzerinde kurulu bulunduğu Kuzey Azerbaycan'da başlayan Rusya egemenliği Sovyetlerin yıkılışına değin devam etti. Güney Azerbaycan ise İran'da kalmayı sürdürdü. Kaybedilen toprakları geri almak için uluslararası destek ile yeniden savaşa giren İran Kaçar Devleti tekrar yenilgiye uğrayınca 1828'de imzalanan Türkmençay Anlaşmasıyla Nahçıvan ve Erivan'ı da Rusya'ya bırakmak zorunda kaldı. 19. Yüzyılın başında Kuzey-Güney olarak ikiye ayrılan Azerbaycan coğrafyasının kuzeyinde bugün bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti, güneyinde ise İran sınırları içerisinde yer alan Güney Azerbaycan bulunmaktadır.

¹ <http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1198/Huseyin+Rasit+Yilmaz>

Güney Azerbaycan'da başta Tebriz, Erdebil, Urumiye, Zencan gibi kadim Türk şehirlerinde ve başkent Tahran'da yoğun olarak yerleşik olan İran Türklerinin nüfusu ile ilgili farklı oranlar telaffuz edilmekle birlikte İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin bir konuşmasında belirttiği üzere İran nüfusunun %40'ının Türkçe konuştuğu² düşünülmektedir. Bu oranda 2011 nüfus sayımına göre 75 milyon insanın yaşadığı İran'da 30 milyona tekabül etmektedir. Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Tahran'da Yunus Emre Kültür Merkezi'nin açılışında sarfettiği "İstanbul'dan sonra en çok Türkçe konuşulan ikinci şehir neresidir? Akla ilk gelen Ankara olabilir, ama eğer bir sayım yapılırsa Tahran'da Türkçe konuşan nüfus daha fazla çıkar veya başa baş çıkar en azından"³ ifadesinin arkasında da İran nüfusunun yarısına yaklaşan bu büyük Türk kütlesi bulunmaktadır.

İran'daki kuvvetli Türk varlığının kültürel tezahürlerinin yanında siyasi yansımaları olduğunu da görmekteyiz. 2006 yılında İran'da, ulusal bir gazetede Türkçeyi ve Türkleri küçümseyen bir karikatürün neşredilmesinin akabinde yaşanan hadiseler⁴ İran'daki Türk varlığının potansiyelini ortaya koyması bakımından önemlidir. Yüz binlerce protestocunun meydanlara çıktığı, bazı devlet binalarını işgal ettiği günlerce süren olaylar sırasında güvenlik kuvvetlerinin müdahalesiyle bazı göstericiler hayatını kaybetmiş, onlarca yaralanmış ve yüzlerce tutuklanmıştı. Karikatürün yayımlandığı gazete devlet tarafından kapatılmış, editör ve olaylara neden olan karikatürist hakkında soruşturma başlatılarak İran Türkleri teskin edilmeye çalışılmıştı. Dönemin İran Meclis Başkanı Haddad Adil'in " Azerilere hakaret bütün İran halkına hakarettir."⁵ İfadeleri de İranlı pek çok üst düzey yetkilinin yaptığı gibi protestoları yatıştırmaya matuf söylemlerden kabul edilebilir. İran Türklerinin İran devleti ile rabitası 9 asırlık devlet yönetiminin ve Farslarla ortak mezhebe bağlılığın etkisiyle net bir karşıtlık özelliği taşımaz. İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney gibi üst düzey birçok ismin Türk asıllı olması bu hale işaret etmektedir.

Türklerin yoğun bulunduğu yerlerde halka Türkçe seslenmek son yıllarda İran'da gelenek haline gelmiştir. Ahmetinecat'ın Tebriz gibi büyük şehirlerde kendisini dinleyen kalabalıklara Türkçe konuşması,⁶ İran'ın büyük şairlerinden Şehriyar'ın Türkçe şiirlerinden okuması⁷ doğal kabul edilmektedir. İran Devleti'nin yüksek kademelerdeki Türk asıllı idarecilere, Fars asıllı üst düzey isimlerin birlik vurgularına rağmen toplumsal zeminde hareketliliğin sürmekte olduğunu söylemek mümkündür. İran futbol liginde Tebriz'i temsil eden Tractor takımının maçları-bilhassa Tahran takımlarına karşı olanlar- tribünlerin siyasi şovuna sahne olmaktadır.⁸ 2000'lerin başında ciddi bir hareketlilik göstermeye başlayan, Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın birleşmesini savunan milliyetçi hareketler, kanaat önderlerinin pek çoğu İran dışında da olsa, faaliyetlerini sürdürmektedir. İran Devleti tarafından ABD'nin İran'da rejimi değiştirmek için istifade ettiği bir enstrüman olmakla itham edilen milliyetçi hareketlerin rejimin katı iç denetimi sebebiyle İran içinde faaliyetleri son derece sınırlı bir şekilde devam etmektedir. Bu noktada İran'ın 1979 sonrası yeniden dizayn edilen ve "korunma" saikinin ağır bastığı sisteminden de kısaca bahsetmek yerinde olacaktır. Rejimin muhafaza edilmesi meselesinde Devrim Muhafızları öne

² Ali Akbar Salehi: "% 40 of Iranians speak Turkish", <http://www.iranian.com/main/2012/jan/ali-akbar-salehi-40-iranians-speak-turkish>

³ Davutoğlu, Tahran'da Yunus Emre Kültür Merkezi'nin Açılışını Yaptı, <http://www.haberler.com/davutoglu-tahran-da-yunus-emre-kultur-merkezi-nin-3489362-haber/>

⁴ "Riots prompt Iran to close major newspaper", <http://www.guardian.co.uk/media/2006/may/23/pressandpublishing.iran>

⁵ "İran ile Azeriler arasında karikatür krizi", <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/05/23/dun99.html>

⁶ "Ahmadinejad Türkçe Konuşuyor", <http://www.youtube.com/watch?v=dH5YEsc8bec&feature=related>

⁷ "Ahmedinejad Türkçe Şiir Okuyor...Ahmedinejad Turkish poetry reading", <http://www.youtube.com/watch?v=yU9bzTPkIVl>

⁸ "Polatchi Tabriz_Piruzi Tehran_Turk dilinde medrese", http://www.youtube.com/watch?v=7uc-Ck_EnBY&feature=related

çıkılmaktadır. 1979'da ki İran İslam Devrimi orduya değil, sivillere dayanan bir halk hareketi hüviyetinde olduğu için rejimin güvenliğini ordunun sorumluluğuna bırakmamak için farklı bir silahlı oluşuma gitme ihtiyacından doğmuştur Devrim Muhafızları. Bütçesinin düzenli ordudan fazla olmasına rağmen sorumluluk alanının rejimin korunmasıyla sınırlı tutulması siyasetteki yoğun etkisini anlamamıza yardımcı olabilir. Esasında devrim sonrası yeniden yapılanan İran'da batıdaki muadillerine benzer ama farklı olarak teokratik tarzda bir teşkilatlanma her alanda gerçekleşmiştir. Siyaset, yargı, kültür, sosyal hayat tamamıyla yeni düzene ve bu düzenin korunmasına yönelik olarak şekillendirilmiştir.

Bu bağlamda dış tehdit algısının yanında iç tehdit algısının da oldukça yoğun olduğu bir savunma gücünden bahsetmek mümkündür İran'da. İran'ın kendine has sistemi yasama, yürütme ve yargının üzerinde Velayet-i Fakih adlı bir üst makamı oluşturduğu ve bu makamın yoğun etkisinin ülkenin her alanında hissedildiği göz ardı etmemek gerekir. İç denetim mekanizmasının ön planda olduğu bu yapıda rejimin "düşman" algılamasına dâhil olmak için sisteme mensubiyette eksiklik görülmesi yeterli olagelmıştır. Son yıllarda sıklıkla gündeme gelen Urmiye Gölü'ndeki çevre felaketi protestolarının⁹ rejim aleyhtarlığı olarak algılanmasında İran'ın "düşman" algılamasının genişliğinin etkisi olduğu söylenebilir.

İran Türklerinin Türkiye ile olan münasebetleri ve bu ilişkinin atmosferi tarihi etki sahası mücadelesi ve mezhepsel farklılığın ötesinde bir yakınlıktır. Bu yakınlığın en dikkat çekici sahneleri Türkiye'den İran'a giden devlet adamlarının Güney Azerbaycan başta olmak üzere tüm ülkede coşkuyla karşılanmaları sırasında yaşanmaktadır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün geçen yıl gerçekleştirdiği Tebriz ziyareti¹⁰ bu çerçevede değerlendirilebilir.

Türkiye'nin İran'la kökenleri 15. Yüzyıla dayanan etki sahası mücadelesinin son örneklerini önce Irak'ta akabinde Suriye'de görmekteyiz. Etki mücadelesinin keskinleştiği bir dönemde taraflardan birinin sınırları içerisinde meskûn iki İstanbul büyüklüğünde dinamik bir Türk nüfusu söz konusudur. Mevcut iktidarların devamını arzu eden İran'la değişimi isteyen Türkiye ilişkisini İran nüfusunun yarısına yakınına oluşturan Azerbaycan Türklerinden bağımsız düşünmek rasyonel olmayabilir.

⁹ Yalçın Bayer, "İran Türkleri Ayaklandı",

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=18657344&yazarid=42>

¹⁰ "Tebriz'de Türkiye Rüzgarı", <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/78930/tebrizde-turkiye-ruzgari.html>